

APA ÎN ALIMENTAȚIE, OBICEIURI ȘI TRADIȚII

Valentina IAROVOI

WATER IN FOOD, HABITS AND TRADITIONS

The work refers to a brief description of the role of water as an essential living condition and as a significant part of the popular culture, as well. There are systematized all "types" of water used in everyday life, and its curative and purifying role.

The basis of this work refers to the personal field researches, plus appreciations selected from ethnographic and folklore works, which provide explanations regarding water's purpose in nutrition, its message and meaning in the practices and traditions inherited from past generations

Apa este resursa naturală primară, factor primordial al mediului, indispensabil vieții, vector esențial al dezvoltării economico-sociale. „Apei i-a fost dată puterea de a deveni seva vieții pe pământ”, după cum afirma Leonardo Da Vinci.

Să vedem mai întâi, cum a fost utilizată apa de-a lungul secolelor. Cea mai bună băutură pentru cetățenii Romei antice era apa naturală, precum și apa din zăpada topită. În primele epoci, majoritatea absolută a populației consuma doar apă, până a intra în consum vinul, care inițial era prea scump. Romanii aveau obiceiul de a amesteca vinul cu apă caldă sau rece. Apa caldă era mai frecvent întrebuințată. Importanța pe care apa caldă o avea pentru amestec cu vinul reiese nu numai din sursele literare, ci și din ruinele de la Pompei: aproape toate cărciumile din acest oraș aveau la capătul tejghelei un mic cuptor pentru încălzirea apei care apoi, la cererea clienților, se amesteca cu vinul. Se pare însă că apa caldă era cumpărată și de către populația nevoiașă care nu avea posibilități să și-o încălzească acasă. Proporțiile în care apa se amesteca cu vinul erau în funcție atât de calitatea vinului, cât și de gustul și preferințele consumatorilor. Anumite vinuri, îndeosebi cele mai vechi, nici nu se puteau bea fără un adaos apreciabil de apă, căci erau excesiv de tari.

Despre utilizarea apei în gospodăriile rurale pe teritoriul țării noastre găsim informații scrise de către B.Malski în s. Olănești pe la 1939: „Ca băutură țaranul întrebuințează în primul rând apa cea din Olănești, care nu este tocmai bună, prezentând diferite săruri străine”.

O altă informație mai veche, din anul 1835, se conține în «Журнал МВД, часть XVII № 78 С.Петербург. Сведения о Бессарабской области за 1834 г. Оргеевский уезд». Citez: „Apa râurilor ce curg prin județul Orhei e de calitate bună, fără miros și gust, conține puține particule străine,

Fântână cu cumpănă. Muzeul Satului

destul de bine potolește setea și e potrivită pentru prepararea bucatelor și băuturilor. Apa din izvoare e de o calitate excelentă, depășind-o pe cea din Nistru” (trad. n.).

Din informațiile de mai sus putem constata, că pe teritoriul țării calitatea apei nu este la fel de bună și că problema apei nu este o problemă a zilei de azi, dar ține de timpuri mai vechi.

Dar care este starea sau calitatea apei astăzi pe teritoriul Moldovei? În Republica Moldova principalele surse de aprovizionare cu apă potabilă sunt râurile Nistru și Prut, izvoarele, fântânile arteziene și fântânile de pe lângă gospodăriile sătești. Într-adevăr, aprovizionarea cu apă bună la sudul republicii este mai dificilă, acolo apa conține în cantități mari fluor, nitrați, alte substanțe toxice etc. din care motive nu e bună la prepararea mâncărilor, de băut și nici de udat culturile cultivate. Nici în zona de centru situația nu este mai bună, populația confruntându-se cu aceeași problemă a calității și cantității apei. Când privește apa potabilă în municipiul Chișinău, apa este de calitate inferioară în fântâni, nu corespunde deloc cerințelor igienice după indicatorii sanitaro-chimici, potrivit Centrului Național Științifico-Practic de Medicină preventivă. În localitățile Cricova, Trușeni, Vatra, Ciorescu, Ghidighici, Durlăști, Băcioi, Bubuieci și Colonița toate probele prelevate au arătat că apa nu este potabilă. Jumătate din fântânile din municipiu nu sunt amenajate conform cerințelor sanitare

în vigoare. Medicii avertizează populația despre consecințele grave asupra sănătății, în special a copiilor, cauzate de consumul unei ape poluate cu nitrați.

S-a constatat că „fără hrană omul poate trăi o lună, dacă bea apă, dar fără apă nici măcar o săptămână. Aceasta se explică prin faptul că 50-80 la sută din organismul omului constă din apă.

Apa, ca un component indispensabil al alimentației, servește la prepararea bucatelor, potolirea setei. Toate popoarele, chiar și cele mai primitive, au un număr anumit de alimente, dar ca băutură, o seamă de popoare ce duc un mod de viață de vânători-culegători, folosesc numai apa.

Pentru a se asigura cu apă potabilă populația rurală a țării noastre își sapă pe lângă gospodărie fântâni. În fiecare sat a apărut meșteșugul de „fântănar”, omul care sapă fântâni, meșteșug practicat din timpurile străvechi. Sunt cunoscuți meșteșugari-fântănari, mai ales la nordul republicii, unde pe lângă fiecare gospodărie poți vedea fântâni bine îngrijite. Lucrul de fântănar este foarte greu și periculos, de aceea pentru munca sa el este răsplătit de către săteni cu cinste. De multe ori, fântânile poartă și numele celui de care au fost săpate.

Femeile nu participă la lucrările de pe lângă fântână. Ele pregătesc mâncare și hrănesc muncitorii. Când fântâna este gata săpată, toate femeile din mahală pregătesc o masă cu multe bucate pentru toți acei care au ajutat la săpătură. Fiecăruia i se dă câte un colac și un prosop.

Cunosc oamenii de la țară și unele „semne”, după care pot afla locul unde este apa mai la suprafață. Nu oricine poate să sape o fântână. Numai un om curat sufletește, fără păcate, dar și îndrăzneț în același timp are dreptul de a săpa o fântână sau un izvor.

Unul din factorii importanți de care trebuie să ținem seama sunt recipientele. Este vorba și de vasele în care se păstrează apa, și de cele cu care aceasta se bea. În trecut, apa se scotea cu „ciutura” de lemn. Tot la fântână se bea cu un „căuș” din lemn. La câmp, țărani își luau apă în ulcioare speciale de lut, cu gâtul îngust, pe care le îngropau în pământ, ca lichidul să se păstreze rece. Astăzi rar cine mai păstrează apa în ulcioare de ceramică. Populația rurală folosește apa din fântâni, iar cea de la oraș consumă apă potabilă minerală sau plată.

În general, funcțiile apei sunt multiple: ca sursa de viață, mijloc de purificare, de regenerare. Semnificațiile simbolice ale ei de cele mai multe ori se reduc la cele igienice, de înfrumusețare, de întinerire, de pedepsire, pentru a alunga răul.

Referitor la apă ca sursă de viață, e firesc că avem nevoie de apă potabilă de calitate bună, care face parte din categoria apelor dulci și posedă însușirile lor. După cum am menționat mai sus, nu în toate zonele apa potabilă este de calitate. Cu toate acestea, populația Moldovei folosește mai multe varietăți sau tipuri de apă naturală:

- *apă naturală*, care reprezintă totalitatea apei în biosferă;

Părintele Emanuil Brihuneț oficiază slujba de sfințire a fântânii

- *apă dură*, cu gust sălciiu, dar care nu este bună pentru utilizarea în alimentație. Legumele, boboasele fierb greu în asemenea apă și nu sunt atât de gustoase. În sate se întâlnesc astfel de fântâni cu apă dură;

- *apă de burchut* – apă naturală bogată în sulf sau hidrogen sulfurat, care la fel nu se folosește la prepararea bucatelor. O parte din populație o folosește la potolirea setei;

- *apă sărată* sau sălămura, care e pe larg folosită în alimentație: la conservarea legumelor, cărnii. După cum ne arată informațiile de teren, apa sărată e utilizată în medicina populară. Sunt cunoscute o mare varietate de proceduri cu apă sărată: în caz de reumatism picioarele se afundă într-un ciubăr cu apă sărată fierbinte; apa sărată se utilizează ca dezinfectant în afecțiuni ale pielii, în diverse cazuri de inflamații se pun comprese cu apă sărată amestecată cu oțet; apa sărată împiedică dezvoltarea infecțiilor; apa sărată se utilizează sub formă de gargară la primele semne de gripă sau de răceală. Sătenii obișnuiesc să facă băi la picioare cu apă sărată; să-și spele dinții cu ea în caz de stomatită etc.;

- *apă vie* – reprezintă sucurile fructelor, legumelor, iar variante ale apei vii ar fi apele de izvor, apele mineralizate etc. Apa vie în Vechiul Testament este mai presus de toate simbol al vieții, fiind deosebit de curativă, folosindu-se la toate popoarele. Potolirea setei cu apă vie dă forțe noi, cel bolnav e vindecat. O poți bea, te poți stropi sau scălda în ea.

- *apă dezghețată* – este o variantă a apei vii. Se obține din formele ei solide – gheața sau zăpada. Aceasta trebuie utilizată cu atenție. În ultimul timp în diverse băuturi se pune gheață, dar care cu greu poate fi verificată în privința modului de preparare. De obicei, nu știm din ce fel de apă a fost obținută gheața. Pe lângă riscul de a fi preparată din apa din robinet, trebuie de luat în considerație și recipientele în care se pregătesc cuburile de gheață și care nu întotdeauna pot fi igienice;

- *apă minerală* – se consideră apele naturale subterane și mai rar de suprafață care conțin săruri minerale, compuși organici, gaze dizolvate în concentrații mai mari decât în apa de băut. Un interes aparte prezintă apele minerale ale Republicii Moldova care au calități curative de mare preț. Aceste consemnări le găsim și la Dm. Cantemir, care scrie că „izvoarele cu apă minerală sărată în Moldova ori nu sunt de loc, ori până acum nu sunt descoperite, probabil fiindcă se consideră că în apele Prutului se găsesc destule leacuri contra tuturor bolilor”.

Sacralitatea apei și virtuțile ei benefice stau la temelia credințelor și practicilor terapeutice. Sunt foarte numeroase izvoarele „tămăduitoare” la care apelează și astăzi oamenii.

Referitor la apele minerale potabile consumate în Republica Moldova, sunt înregistrate diferite tipuri: Resan, Om, Gura Căinarului etc. care ar fi o temă pentru o cercetare aparte.

- *apă fiartă* – este aceea care clocotește câteva clipe. Întrebuițarea ei se face cu scopul protejării omului de microbi. E corect să folosim apa proaspăt fiartă, fierbinte. De fapt, strămoșii noștri nu fierbeau apa pentru prepararea bucatelor și de băut, iar dacă se îndoiau de calitate, atunci adăugau în ea „alaun” (piatră acră), obținând apă inofensivă pentru organism și bună de folosit.

În viața de toate zilele se folosește și apă aromatizată, în care sunt adăugate substanțe mirositoare. Apă de mărar, apă de mentă, se folosește în scop curativ, mai ales pentru copii.

Un loc deosebit îl ocupă apa ca unul dintre simbolurile esențiale ale vieții și morții, în obiceiurile noastre străvechi. De la naștere și până la moarte, alături de floarea de busuioc, apa e folosită în diverse rituri.

Aghiazma – apa sfințită după un anumit ritual bisericesc este utilizată la sfințirea oamenilor, a gospodăriilor, la sărbătorile religioase (Paști, Bobotează) etc. Aghiazma este tămăduitoare de

Un prosop și un colac pentru cei care au dat o mână de ajutor

Ulcioare pentru cei care au ajutat la săpatul fântânii

orice boală, se bea pe nemâncate, ca să sfințească și să purifice trupul și sufletul.

Pomana cu apă este o prezență constantă în obiceiurile de înmormântare și de pomenire a morților. Potrivit prescripțiilor moștenite, fiecare pomana ar trebui să fie însoțită de un vas cu apă, pentru că apa este mai primită decât vinul.

Apa joacă un rol în toate riturile agrare, fiind parte a actelor magice de producere a ploii (Paparuda, Drăgaica). Stropirea holdelor cu apă și în general riturile de invocare a ploii sunt menite să fertilizeze pământul, „apa fiind un „receptacol al tuturor germenilor. Prezentă în toate riturile de trecere, acele care marchează momentele principale din viața omului (nașterea, căsătoria, moartea) apa apare cu rol purificator în timpul botezului, la stropirea căii mirelui și a miresei. Este utilizată nu numai pe teren divinător, ea are impresionantă implicație și în vrăjitorie. E suficient să amintim câteva „tipuri” de apă, utilizate în magia populară, pentru a înțelege valențele ei deosebite în mentalitatea populară – „apă neîncepută” și „apă moartă”.

Noțiunea de „apă vie” și „apă moartă” au aceeași bază mitică. „Apa neîncepută” apare frecvent în descânțece, ca element în acțiunea magică de însănătoșire a celor bolnavi, sau în vrăji, unde apa este chemată să sprijine atragerea dragostei și norocului.

În diverse practici magice este utilizată „apa neîncepută”, care se aducea în zori de la fântână. Acțiunea magică devine pe deplin împlinită datorită semnului tăcerii: nu vorbești cu nimeni în drum spre fântână și înapoi spre casă. Exemplu este obiceiul vechi „balabuștele”, foarte răspândit de sărbătoarea sfântului Andrei. Obiceiul presupune ca fetele să aducă cu gura de nouă ori „apă neîncepută de la fântână”. În unele localități din Republica Moldova, fetele pentru pregătirea „balabuștelor” aduc nouă guri de apă de la nouă fântâni diferite. Balabuștele sunt puse pe un scăunel în fața casei, iar un câine este lăsat să le mănânce. Ordinea în care acestea sunt mâncate indică ordinea în care se vor mărita fetele.

Un alt obicei cunoscut este ca fata să-și vadă ursitul în primele două picături de ceară căzute în apă. Această vrajă, cu unele deosebiri, este binecunoscută și în Bucovina și atestată încă de Simion Florea Marian.

Apa neîncepută, ca element al descânțecelor, e folosită în tot spațiul Pruto-Nistrean. Cu ajutorul ei se descântă copiii de boală, de deochi etc. Vechimea descânțecelor bazate pe ritul apei: de vrăji, de fărmece, a fost atestată încă de Dm.Cantemir. În „Descrierea Moldovei”, autorul relatează un caz din

casa părinților săi, când calul și stăpânul său au fost vindecați de mușcătura unui șarpe cu ajutorul „apei neîncepute” care a fost adusă de la izvor.

Ne-am oprit asupra câtorva date, la care s-ar putea adăuga numeroase altele, deoarece ele ne permit să înțelegem mai bine motivele pentru care apa a devenit unul din elementele fundamentale ale riturilor și obiceiurilor populare, atât ale celor familiale, cât și ale celor calendaristice.

Apa este amintită și în folclorul popular, în proverbe, zicători, expresii: „apa sâmbetei” se spune în popor despre ceva care dispare, „apă chioară” sau „apă goală” se zice atunci când este vorba despre supă, borș, vin ce conține prea multă apă și n-are gust.

Un aspect educativ, moral comportă expresia „să nu scuipi în fântâna din care ai băut apă”. Când cineva îți dă o oală cu lapte, la întoarcere numaidecât se pune în ea o bucățică de pâine și puțină apă, ca mulțumire celui care ți-a dat-o. Semn benefic când îți trece drumul cineva cu căldările pline cu apă și invers, nu-ți merge bine dacă îți iese înainte cu căldarea goală.

Sunt cunoscute și multe alte obiceiuri legate de apă care se cer studiate.

Bibliografie

1. I.Iliescu. Probleme generale. Creativitate. Ed. Tehnica. București, 1996.
2. A.Marius. Cercetări etnoarheologice asupra izvoarelor de apă sărată din Moldova subcarpantină// Tyrogetia. Arheologic, Istorie Antică serie nouă. V. II, nr. 1, Chișinău, 2008.
3. N.Lașcu. Cum trăiau romanii. București, 1965, ed. Știința.
4. Buletin informativ Nr. 3, Chișinău, 2009.
5. D.Pop. Obiceiuri agrare în tradiția populară românească, ed. Cluj-Napoca, 1989.
6. Antonie Moisei, Igor Cehovski. Apa în riturile magice ale românilor din zona Prutului de Sus// Glasul Bucovinei, Nr. 4, 2000, an. VII, nr. 28.
7. B.Malski. Olănești. Monografia sociologică a unui sat de pe Nistru, 1939.
8. Журнал МВД, ч. XVII, №. 78, С.Петербург, 1835. Сведения о Бессарабской области за 1834 г., Оргеевский уезд.
9. Apa potabilă pentru locuitorii de la sate. Chișinău, 2004.
10. Материальная культура. Свод этнографических понятий и терминов. Москва, Наука, 1989.
11. M.Eliade. Istoria credințelor și ideilor religioase. Vol. 1, Chișinău, Universitas, 1992.
12. S.Fl.Marian. Sărbătorile la români (studiu etnografic) vol. II. București, 1899.
13. Dm.Cantemir. Descrierea Moldovei. Chișinău, 1957.